

ČRTALO V SEVEROVZHODNI SLOVENIJI

Tončica Urbas

Poleg običajnega ornega in drugega poljedelskega orodja, ki ga uporabljajo kmetje pri obdelavi zemlje in pripravljanju plodnega sveta za razne poljedelske kulture, poznamo tudi nekaj pomožnih priprav, ki so nastajale vzporedno z razvojem poljedelstva in uvajanjem novih kultur. Namen teh priprav je, da olajšajo paranje orne zemlje za sejanje in sajenje nove rasti. Med taka poljedelska orodja sodita na Slovenskem tudi kij za razbijanje grud in rižalo ali črtalo, priprava, ki jo uporabljajo za potezanje redi na izoranem zemljišču, kamor sadijo posamezne kulture v enakomernem medsebojnem razmaku.

Pri kiju za razbijanje grud se ne nameravam ustaviti. Obdelala ga je že F. Šarfova hkrati z brano na Gorenjskem.¹ Njene ugotovitve s tega območja Slovenije veljajo večinoma tudi za predele severovzhodne Slovenije, kjer ima priprava povsem enakih oblik tudi enak izvor in funkcijo, le da je njena uporaba omejena predvsem na območje Pohorja, medtem ko v Prekmurju uporabljajo za rahljanje zemlje valj, na težjih, ilovnatih tleh Haloz in Slovenskih goric pa narobe obrnjeno motiko (sl. IV/2).

Zanimalo nas bo le črtalo, ki je močno razširjeno, a ga doslej še nihče ni obdelal. Orodje je sicer preprosto in, kakor bodo pokazali na koncu tudi zaključki, novejšega izvora. Ker pa je povezano neposredno s spremembami v sami poljedelski tehniki in ker doživlja tudi svoj razvoj, obenem pa prav tako kakor drugo domače orodje v zadnjem času vse bolj izginja iz rabe, zasluži vendarle nekaj pozornosti in nadrobnejše obdelave.

Pripravo, ki imajo zanjo v omenjenem predelu Slovenije več nazivov, uporabljajo pri sajenju in sejanju naslednjih kultur: pri krompirju, koruzi, pri sajenju zelja, v ravninskem svetu pa prav tako za krmilno peso ali runkelj. — Pri sajenju zelja jo uporabljajo le, če ga gojijo na samostojni njivi, na tako imenovanem ogonu. Kjer pa sadijo zelje med krompir, črtalo ni potrebno.

Posebej pa uporabljajo to orodje pri sajenju krompirja, ki ga zlasti mnogo pridelujejo na peščenem svetu Dravskega in deloma tudi Ptujskega polja. Nič manj ga ne rabijo tudi pri sajenju koruze v predelih, kjer uspeva glede na absolutno višino; to velja posebno za

¹ Slovenski etnograf VIII, 1955, str. 81

Pohorje, kjer na južnem pobočju ne uspeva dalj kakor do višine 600 m. Kakor na Dravskem in Ptujskem polju se je priprava udomačila tudi po dolinskem in ravninskem predelu Prekmurja, medtem ko ga na goričkem svetu zaradi majhnih obdelovalnih površin skoraj ne poznajo; razširjeno pa je tudi v položnejših dolinskih predelih Haloz in Slovenskih goric in na položnejšem svetu južnega pobočja Pohorja, kjer relief dovoljuje boljši razvoj poljedelstva in gojenje omenjenih kultur. Iz teh predelov² severovzhodne Slovenije izhajajo tudi podatki, ki sem jih o tej pripravi zbrala. Nekaj manjših dopolnilnih stavkov se nanaša tudi na predel okoli Rogaške Slatine, kjer je črtalo prav tako še danes v rabi, zato sem tudi to prevzela mimogrede v opis.

Orodje je v začetni obliki izdelano izključno iz lesa, njegova izdelava pa je, kakor nam o tem govori slika 1 na slikovni prilogi IV, toliko preprosta, da kaže na povsem domačo, neobrtno izdelavo. V bistvu ima obliko grabelj, od tod tudi njegovo poimenovanje v določenih predelih, kakor je naziv *kvatrije* ali grablje za riže delat' v Prekmurju in ponekod na Pohorju, kar je razvidno iz poglavja o terminologiji priprave.

Zanimivo je to orodje zaradi svojega precej pestrega izrazoslovja. Pri tako enostavni konstrukciji in pa tudi relativno majhni starosti je to prav presenetljivo.

Že sam osnovni naziv je v različnih predelih precej raznolik. V slovarju ga najdemo pod pravim imenom *črtalo*; ime je nastalo po funkciji, ki jo orodje opravlja. Pravilni izraz poznajo po Slovenskih goricah in po Dravskem polju, kjer pa ob njem skoraj prevladuje nemška spakedranka *risar*, *räisar* in od tod tudi speljano ime *rižalo*. Okoli Rač in Prepol se je uveljavilo tudi ime *lžrer*, v manj primerih tudi *ředar*, ki je nastal iz poimenovanja črt z *redmi* ali *redi*, posebno na Dravskem polju, kjer je orodje, kakor nam govorijo zbrani podatki, najbolj razširjeno. Neznani pa nam je izvor imena *ójcəl*³, ki se je ohranil na Ptujskem polju okoli Sobetinec, Stojncev in drugih vasi. — V Prekmurju imenujejo pripravo *kvatrije*, kar pomeni sicer velike grablje, ki jih rabijo kmetje

² Podatke so mi dale v posameznih predelih oziroma krajih naslednje osebe: za Dravsko polje: Jevšovar Julka in Knafelje Alojz iz Cirkovec na Dravskem polju, Draškovič Alojz in Horvat Veronika iz Sp. Jablan, Kmetec Marija iz Širol oziroma tudi Podove; za Ptujsko polje: Bolcar Ivana iz Spuhlje pri Ptujju; za Prekmurje: Marša Mara iz Izakovec, Karel Jakob iz Lipovec in Zvör Stefan prav tako iz Lipovec ter Flisar Mihael iz Grada na Goričkem; za Haloze: Repušek Anton iz Leskovca v Halozah; za Slovenske gorice: Strgar Anton iz Juršinec; za Pohorje Dvoršak Janez iz Velikega Tinja in Janežič Valentin iz Velikega Tinja ter Javornik Ivan in Javornik Veronika iz Malahorne pri Oplotnici; za okolico Rogaške Slatine: Mešiček Ana iz Ratsenske vasi.

Te osebe so mi dale pogloblitve podatke. Tistih, ki so posamezne podatke potrdile, zaradi pomanjkanja prostora ne navajam. Prvim kakor drugim pa izrekam na tem mestu svojo zahvalo!

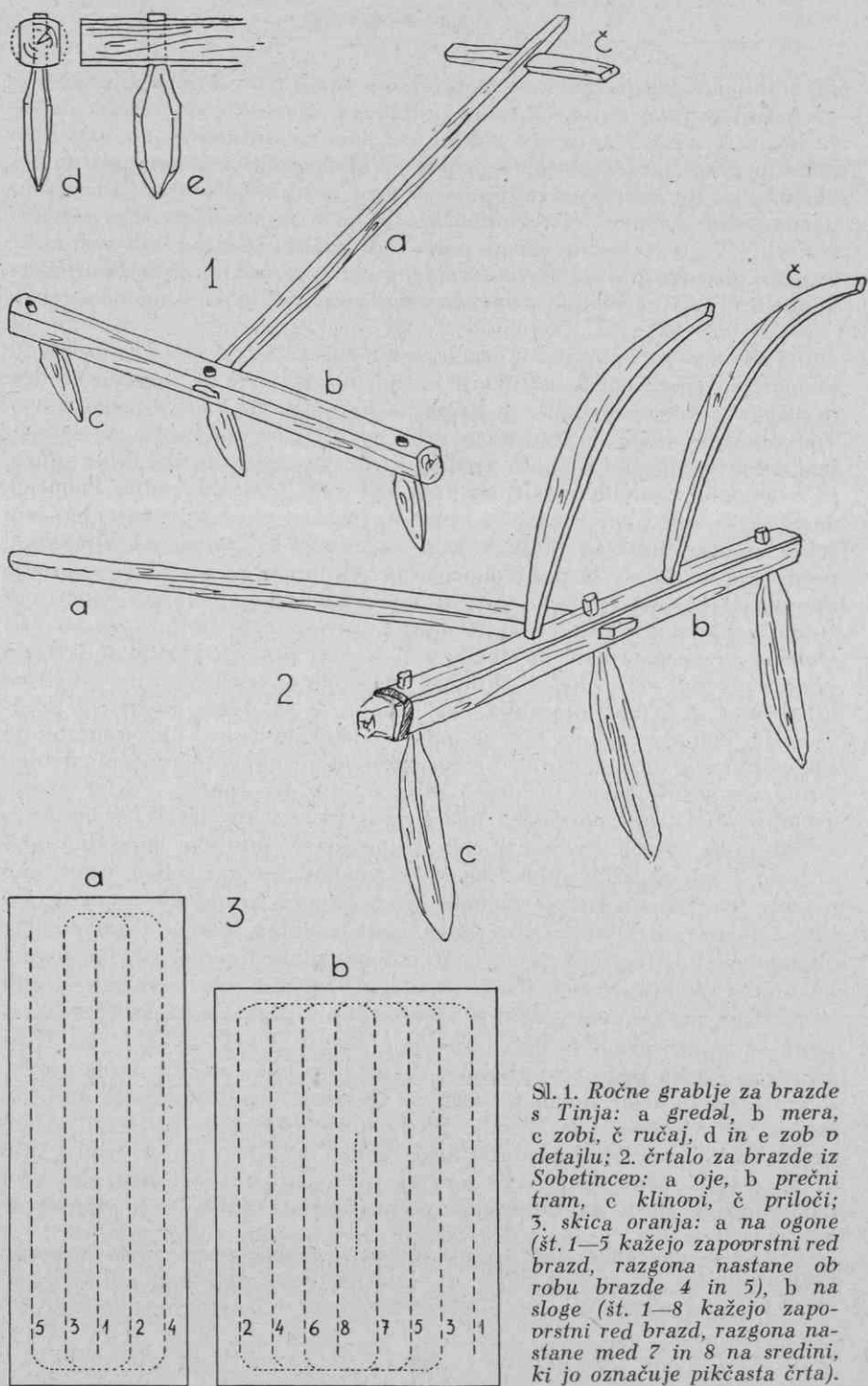
³ *ójcəl* = dem. od oje; (gl. Pleteršnik!)

za grabljenje klasja, kolikor ga ostaja na širokih požetih slogih pšenice po košnji oziroma žetvi. Obrobje Goričkega, kjer se je orodje udomačilo, ga pozna le z imenom *velake gräble*, kar nam govori nedvomno o enotnem poreklu grabelj za seno in te priprave. Enak pojav vidimo tudi na Pohorju, kjer je ročni način uporabe tega orodja odločal pri nastanku imena *gräble za riže delat'*; mimo tega se je v najnovejšem času razširilo iz ravninskega sveta Dravskega polja tudi semkaj ime risar ali tudi rižar, le prav poredko pa tudi *velke gräble*, kakor po prekmurskem Goričkem. V okolici Rogaške Slatine pripravo označujejo izključno z imenom *risalo*.

Sestav priprave z nadrobnim izrazoslovjem. Kljub razmeroma enostavni konstrukciji je tudi izrazoslovje za posamezne dele te priprave precej različno. — Priprava sestoji iz *gredla*, prečnega trama, kjer običajno tičijo na zgornjem vrhu *ročniki*, na spodnjem pa so vsajeni zobje (prim. sl. IV/1). Za gredelj, ki je sicer osnovna sestavina pluga, je v mnogih predelih razširjeno tudi ime *ojé* (Dravsko polje, Pohorje), naziv, ki je vsekakor prevzet z voza. Za prečni tram, kjer so nameščeni zobje, je na Ptujskem polju v rabi še ime *prečni hlod*, na Dravskem polju okoli Cirkovec in pod Pohorjem pri Oplotnici pa *mera*. Če se orodje uporablja ročno, torej brez vprege, ima gredelj na spodnjem koncu navadno še *prečni ročaj*, *ručaj* (Pohorje), (prim. risbi 1 in 2 na str. 44). Dolžina prečnega trama in število zob, ki jim pravijo povsod tudi *klini*, *klinovi* ali tudi *mali hlodeci* (Ptujsko polje), je odvisna običajno od širine njive, kjer se črtalo uporablja. Na *ogõnih*, ki so danes razširjeni predvsem po Pohorju in tam, kjer je manj obdelovalnih površin,⁴ uporabljajo ozko črtalo, ki ima navadno prečni tram za približno enojno ali dvojno širino ogona (Pohorje) in ima izključno po tri zobe. — Kjer sadijo krompir ali koruzo na sloge,⁵ ima prečni tram v primerjavi z onim, ki ga rabijo na ogonih, dvojno in celo trojno širino, zato ima normalno po 4 ali celo 5 zob ali klinov. Medsebojni razmak klinov ali zob je prav tako mogoče uravnavati. Ker je razmak črt za sajenje krompirja in pese različen, po navadi stranska dva klina nista stabilna, prečni tram pa ima ob straneh po dve med seboj nekoliko odmaknjeni vdolbini, imenovani kakor pri plugu *glečanci*. (Nom. glečanca!) Oblika zob na raznih črtalih je različna po kakovosti zemlje, kjer se orodje uporablja. Na Dravskem polju so zobje zaradi peščene prodnate zemlje debeli, trioglati ali štirioglati, na koncu priostreni ali močno topi. Prav tako srečujemo na črtalu, ki ga rabijo na težji, ilovnati zemlji po Halozah in po Slovenskih goricah, močne, prav debele zobe. Zemljo po Pohorju sestavljajo povečini mehke prepereline. Zato so zobje ploski in na koncu zaobljeni (prim. risbi 1 in 2 na str. 44). Končno je treba še omeniti, da se priprava v novejšem času izpopolnjuje, zlasti na Dravskem polju, kjer navadne lesene kline vse

⁴ O tem glej sliko pril. 3 a na str. 44 in zadnje poglavje, ki govori o načinu oranja!

⁵ Glej ravno tam!

Sl. 1. Ročne grablje za brazde s Tinja: a gredal, b mera, e zobi, č ručaj, d in e zob v detajlu; 2. črtalo za brazde iz Sobetinec: a oje, b prečni tram, c klinovi, č priloči; 3. skica oranja: a na ogone (št. 1—5 kažejo zapovrstni red brazd, razgona nastane ob robu brazde 4 in 5), b na sloge (št. 1—8 kažejo zapovrstni red brazd, razgona nastane med 7 in 8 na sredini, ki jo označuje pikčasta črta).

bolj in bolj izpodrivajo *kovinske mōtkice*, ki jih izdelujejo vaški kovači. Motkice imajo vsekakor prednost, da se zaradi oblike in trdnosti globlje zarijejo v zemljo, vrh tega pa napravljajo tudi širšo črto, v katero se laže neposredno sadi krompir. Polagoma pa tudi to, že izpopolnjeno pripravo izpodriva iz rabe plug, ki olajšuje tudi sajenje in zagrinjanje.

Glede *priloči* ali *ročnikov*, ponekod na Pohorju imenovanih tudi *rógalni*, ki tičijo v zgornjem koncu mere ali prečnega trama, naj omenim, da jih imajo vsa črtala, ki jih v ravninskem svetu uporabljajo z vprego; v predelih, kjer jih uporabljajo ročno, brez vprege, pa samo v primerih, če je zemlja trda, težka. V prvem kakor v drugem primeru je njihova funkcija v tem, da se z njimi lahko uravnava priprava, mimo tega pa s pritiskanjem nanje poveča globina nastalih riž ali redi.

V začetni ali prvotni obliki, ko so orodje začeli šele uvajati, so ga izdelovali izključno kmetje sami, brez sodelovanja poklicnih obrtnikov, kar vsekakor dopušča njegova preprosta konstrukcija. Za gredelj ali oje so navadno jemali mehak les, iz kakršnega je bil običajno tudi prečni tram, mera. Ker so glavno funkcijo opravljali prav zobje, so morali biti le-ti iz tršega, navadno *akacijevoga* ali *trnovoga* lesa. Priloči so še danes največkrat iz *bukovine*. — Šele v najnovjšem času so prevzeli izdelovanje tega orodja vaški kolarji ali sodarji; ti sedaj opravljajo tudi sprotna popravila, ki jih zahtevajo manjše okvare oziroma obraba, medtem ko nam prvotno izročilo govori izključno o povsem lastni in domači izdelavi.

Uporaba in funkcija priprave. Pripravo uporabljajo v severovzhodni Sloveniji na dvojni način: z vprego in ročno, brez vprege. — Črtala, ki jih uporabljajo z živalsko vprego, so široka in imajo po četvero ali petero močnih zob. V dolžini gredlja pa se običajno ne razlikujejo od onih, ki jih uporabljajo kar ročno, le da imajo prva na koncu gredlja kovinski kavelj, kamor se zatakne *grebēonica* na plužnih kolcih, kakor pri oranju s plugom, druga pa prečni ročaj ali *kríž* (Pohorje). — Pri uporabi črtala z vprežno živino sta potrebna dva človeka. Spredaj hodi *gōnjač* (prim. pri oranju), ki vodi vprego. Zadaj stopa pomočnik, ki pri tem opravi nima posebnega naziva kakor pri oranju; ta drži in pritiska na priloči, da se zobje laže in globlje zarijejo v zemljo. Ponekod po Dravskem polju priprava nima priloči, zato običajno posadijo na sredino prečnega trama otroka, *pūbeca*, ki s težo svojega telesa pritiska na tram in zobe, da se primerno zarijejo v zemljo in delajo črte ali riže. — Krompir nato sadijo na več načinov. — Kjer je na razpolago dovolj delovne sile, stopa za vsako nastalo redjo po ena oseba, ki meče vanjo krompir, in ga takoj zagrinja z ного. Kjer je manj delovne sile, celotni slog obdelajo najprej s črtalom, nakar pridejo ženske, ki namečejo v riže krompir in ga nato zagrinjajo z motikami. — V zadnjih desetih letih je po vsem Dravskem polju izpodrnil pri zasipavanju plug, ki ga poljanci imenujejo *plūgec*, tako da je zagrinjanje z motiko ali z ного že skorajda povsem izginilo. H koncu bodi še omenjeno, da uporabljajo črtalo z

vprežno živino izključno v ravninskem svetu Dravskega in Ptujkega polja ter Prekmurja, in samo delno po Halozah in Slovenskih goricah, kjer imajo njive za krompir na ravnem ali rahlo valovitem svetu.

V hribovitejših predelih — posebno se to nanaša na Pohorje — se uporablja črtalo izključno ročno. Nedvomno je ta način neposredno povezan z manjšimi ploskvami orne zemlje, ki jo še danes pripravljajo v obliki ogonov in ki so prav tako odločali pri velikosti oziroma širini črtala. Le-to ima po tri kline, uporabljajo pa ga brez vprege, podobno kakor grablje za seno (glej sl. IV/1). Pri tem načinu poznamo dve varianti. Kjer je dovolj preperelin, vleče črtalo po ena oseba, ki pripravi celotno ploskev zemlje za sajenje krompirja z redmi. Črtalo je v tem primeru brez ročajev (glej risbo 1 na str. 44). — Kjer je zemlja težja, ilovnata, opravljata delo po dve osebi. Prva vleče črtalo, kakor vidimo to pri vodenju ročnega vozička, druga, stopajoča zadaj, pritiska na ročaja, ki ju mora priprava v tem primeru imeti. Tako delajo zlasti okrog Oplotnice in po Visolah nad Slovensko Bistrico. Pripomnila bi, da sadijo z uporabo črtala po Pohorju izključno ženske, medtem ko je to opravilo na Dravskem polju in prav tako po Prekmurju običajno razdeljeno povsem enako med ženski kakor moški svet.

Sajenje koruze ni prav nič drugačno. Motiko uporabljajo pri tem le pri površinskem zakopavanju in zagrebanju, tam, kjer še ne uporabljajo plugca. — Popolnoma enak način poznajo tudi v okolici Rogaške Slatine, kjer jim rabi risalo zaradi razmeroma majhnih površin orne zemlje, ki je obdelana skoraj brez izjeme v ogonih, prav tako izključno brez vprege, torej ročno.

Pripravo smemo potemtakem uvrstiti med pomožno poljedelsko orodje, ki ni samo povezano z vse večjim uvajanjem novih poljedelskih kultur, kakor sta krompir in koruza, v naše poljedelstvo, ampak tudi z vse večjo uporabo pluga, ki je poleg samega oranja oziroma rahljanja zemlje prevzel še dela, kakršna je dotlej opravljala motika, t. j. osipavanje in izgrebanje. O tem vsekakor govori vloga opisanega črtala, ki omogoča sajenje kultur v med seboj enako razmaknjenih redih, kjer lahko plug kasneje opravi še osipavanje, in v jeseni, ko gomolji dozore, tudi izkopavanje. — Ljudsko izročilo nam obenem pojasnjuje tudi to, da je uvedba priprave tesno povezana s spremembami v poljedelski tehniki oziroma tehniki oranja. To je problem, ki nam omogoča, da vsaj delno lahko odkrijemo poreklo oziroma prvotni izvor tega orodja. Za spremembo v tehniki oranja smemo imeti zanimiv pojav, ko so na Dravskem polju in po ravninskem svetu Prekmurja začeli opuščati oranje »na ogone« in uvajati »oranje na sloge«.

Ker gre tu za terminologijo o oblikah njiv ali ornega sveta, ki se nanaša izključno na severovzhodno Slovenijo, mislim, da je treba najprej objasniti pojem *đgon* ali *slóg*, besedi, ki sta tu udomačeni za dve vrsti njiv, in utegneta imeti v drugih predelih Slovenije drugačen pomen in obliko.

1. *Ogon* je njiva, ki nastane pri poljancih pri oranju na štiri brazde, na Pohorju pa na več brazd, ki se na vrhu strnejo (prim. risbo 3 a na str. 44). Pri tem ima ogon v sredini *vřh*, spodaj pa nastane široka in globoka *rážgon*, kamor se steka voda.

2. *Slđg* nastaja zaradi nasprotnega načina oranja (prim. risbo 3 b na str. 44) tako, da so oblika njive široke ploskve, med katerimi ni posebno globokih *razgon*.

Ljudsko izročilo na Dravskem in tudi na Ptujskem polju soglasno izpričuje, da so še pred 50—60 leti v teh predelih poznali izključno oranje na ogone.⁶ To pa ne glede na vrsto kultur, ki so jih gojili na posameznih površinah. Pozneje so začeli ogone opuščati, to pa predvsem zaradi racionalnejše izrabe plodnih tal, prav tako pa tudi zaradi vse večjega gojenja krompirja, ki je tik pred prvo svetovno vojno prevzel na Dravskem polju pomen monokulture; krompir se je namreč bolje obnesel na peščenem svetu, kakor žitarice, n. pr. pšenica ali rž, ki sta prvotno prevladovali na orni zemlji. Tak pomen ima krompir okoli Cirkovec, Rač in Lovrenca na Dravskem polju še danes, po drugi svetovni vojni, ko so ogone v celoti opustili tam, kjer sejejo žitarice in gojijo krompir in koruzo. Ohranil pa se je način oranja na ogone le na površinah, kjer gojije repo, čebulo, deloma krmilno peso, ali v predelih, kjer je, kakor pravijo poljanci, »moker svet« in hočejo, da se zemlja »bolši dol scidi«.

Ko so poljanci krompir še sadili v ogone, so »zemljo sekali« s kratkimi motikami v navzkrižnem redu, tako da so bile na vsakem slogu po tri vrste v navzkrižnem redu, ker je tak način olajševal osipavanje (glej sl. IV/3).

Ko je prevzel krompir postopoma pomen monokulture in so začeli v poljedelstvu intenzivneje izrabljati orni svet z oranjem v sloge, je postalo sajenje krompirja z motiko prepočasno. Zato so začeli uvajati črtalo, ki pa je po dosedanjih ugotovitvah tuje, od drugod prineseno orodje.⁷ O tem bi deloma že lahko sklepali po samem nazivu. — Pri Cirkovcah na Dravskem polju je po izročilu to pripravo prvi uvedel posestnik Pečar, ki se je z Vurberga priženil v Spodnje Jablane pred približno 45 leti; ker pa je poprej več let bival na Zgornjem Štajerskem, je najbrž od tam prinesel tudi prvi vzorec tega orodja. Od tod se je črtalo razširilo po Dravskem in Ptujskem polju vzporedno z opuščanjem ogonov in začetkom oranja na sloge, nato pa prav tako v obrobne predele, kjer je, sodeč po podatkih, iz ljudskega izročila, že nekoliko mlajše, saj so ga n. pr. na Pohorju uvedli šele med prvo svetovno vojno in po njej.

S tem pa si lahko raztolmačimo pojav priprave tudi v predelih, kjer v zadnjih 50 letih ni prišlo do sprememb v tehniki oranja, to je do opuščanja ogonov in do prehajanja k oranju na sloge. To velja prav za Pohorje in tudi okolico Rogaške Slatine, kjer kljub temu uporabljajo na

⁶ Zapisanih podatkov o tej spremembi doslej nisem našla.

⁷ Kasnejše odkritje morebitnih arhivalnih zapisov, ki bi bili prav za to poglavje dobrodošli, utegne dopolniti ljudsko izročilo.

majhnih zemljiških ploskvah črtalo. Vendar ne moremo prezreti tega, da je tu določal obseg obdelane njive velikost priprave, in prav tako tudi način njene uporabe. Medtem ko je na obsežnejših slogih v ravninskem svetu črtalo v rabi izključno z vprežno živino, ga na ogonih uporabljajo le ročno, t. j. kakor grablje.

Razumljivo je, da so v zadnjih, zlasti povojnih letih nastale nove spremembe v razvoju poljedelstva, ki so povzročile postopno opuščanje črtala. To lahko opazimo posebno na Dravskem polju in po Prekmurju, kjer namesto tega orodja uvajajo plug, sajenju s plugom pa poljanci in Prekmurci pravijo, da sadijo »pod plug« ali kar »pod brazdo«. Vsekakor ima tak postopek prednosti pred onim, kjer se najprej uporablja črtalo.

Ob tem pa lahko tudi sklepamo, da se bo priprava obdržala dalj časa v predelih, kjer prevladuje na manjših obdelovalnih površinah ročna obdelava zemlje in gojenje kultur, in kjer je še vedno nepogrešljivo ročno orodje motika.

Zaključek

Način izdelave kakor ljudsko izročilo potrjujeta torej, da gre za možno poljedelsko orodje, ki ni staro več kakor približno 50 let. Ker pa je doživljalo s časom svoj razvoj, obenem pa je kakor razno drugo domače orodje in priprave zapisano propadu, povrh tega pa je tudi njegov izvor v zvezi s spremembami v tehniki oranja pri nas, zasluži vsekakor pozornost, da ga s pričujočim opisom uvrstimo med druge pomožne poljedelske pripomočke na Slovenskem.

Nabrani podatki se, kot sem omenila v uvodu, nanašajo le na del severovzhodne Slovenije, kjer je orodje delno še v rabi. Kasnejše zbiranje gradiva v drugih predelih Slovenije in morebitno odkritje kakih zapisov, ki jih žal doslej še ni bilo na razpolago, pa bi utegnilo ustvariti boljše in popolnejše zaključke, posebno take, ki bi natančneje pojasnjevali izvor tega orodja oziroma priprave. Prav zato želim poudariti ob zaključku, da je moj prispevek le skromen del oziroma šele začetek v obdelavi te poljedelske priprave, ki bo nedvomno dal še komu pobudo za nadaljnje raziskovanje in končno dopolnitev zadevnih zaključkov.

Zusammenfassung

DER REISSER IM NORDOSTEN SLOWENIENS

Der vorliegende Beitrag ist dem Ackerbaugerät, benannt Reißer, gewidmet. Der Reißer gehört zu den beim Ackerbau erforderlichen Hilfsgeräten und wird benutzt, um in den Ackerboden Furchen oder Streifen zu ziehen, in denen sodann die Landwirte Kartoffeln und Mais anbauen oder Futterrüben säen. In manchen Fällen findet der Reißer auch beim Krautsetzen Verwendung, insbesondere wenn die Krautpflanze nicht zwischen Kartoffeln, sondern auf eigenen Äckern angebaut wird.

*Paranje zemlje in
napravljanje riž
z ročnim črtalom,
Mala horna 1957*

*Naprava ogofov in
rahljanje zemlje
z motiko
na Dravskem polju
pred sajenjem
krompirja.
Sp. Jablane 1957*

*Sekanje zemlje in
sajenje krompirja
»pod motiko« na
Dravskem polju,
Sp. Jablane 1957*

Foto: T. Urbas

Die Konstruktion des Reißers ist recht schlicht; sie ist der des Heurechens ähnlich, und obwohl die Vorrichtung neueren Ursprungs ist, ist die Benennung ihrer einzelnen Bestandteile mannigfaltig und in einzelnen Gebietsteilen auch verschieden. Das Gerät selbst besteht aus einem Pflugbalken und einem Querbalken, in welchem letzterem die zum furchenziehen bestimmten Zinken oder Zähne eingesetzt sind. Am oberen Teile des Gerätes befinden sich zwei Handgriffe, wie sie in dieser Form auch beim Pflug bekannt sind, und die die zweckdienliche Einstellung der Vorrichtung ermöglichen, gleichzeitig aber auch dazu dienen, durch entsprechenden Druck das Eindringen der Zinken in die Erde zu bemerkstelligen.

Das Gerät wird im nordöstlichen Teile Sloweniens auf zwei Arten angewendet: mit Zugtieren oder mit Handbetrieb. Im ersteren Falle wird die Vorrichtung auf dem Pflugkarren befestigt und werden davor, wie beim Pflügen, Zugtiere vorgespannt. Ein Viehtreiber führt die Tiere, während hinter dem Gefährt ein zweiter Mann schreitet, der die Griffe handhabt. Falls beim Gerät keine Griffe vorhanden sind, wird auf den Querbalken ein Kind gesetzt, das mit seinem Körpergewicht den Druck auf die Handgriffe ersetzt. In der beschriebenen Weise machen sich die Talbewohner um Cirkovci auf dem Dravsko polje (Draufeld) den Reißer zunutze; in der genannten Gegend ist dieses Gerät auch am meisten verbreitet.

Im Hügelland, wo es weniger Ackerland gibt, und die Acker auch kleiner und bedeutend schmaler sind, wird das Gerät, ähnlich wie der Heurechen, mit der Hand geführt. Zu diesem Zwecke ist der Pflugbalken am unteren Ende mit einem Quergriff versehen. Wo die Erde infolge der Vermoderung locker ist und keine festen Schollen aufreißt, kann das Gerät von einer einzelnen weiblichen Hilfskraft gezogen werden. Wo aber die Erde schwerer und lehmig ist, sind hierzu zwei Personen erforderlich. Die eine zieht das Gerät, während die zweite die Handgriffe reguliert, die wie beim Reißer auf dem Dravsko polje (Draufeld), an der oberen Seite des Querbalkens befestigt sind. Am Pohorje (Bachern) besorgen diese Arbeit meistens weibliche Hände.

Das Gerät ist zwar jüngeren Ursprungs, doch kann ihm ein gewisses Interesse nicht abgesprochen werden, da es besonders auf dem Dravsko polje eingeführt worden ist, als an Stelle des Pflügens in Ackerbeete das Kreis-pflügen seinen Anfang nahm. Diese Änderung in der Bebauungstechnik bewirkte den Übergang zur Monokultur der Kartoffel in größerem Ausmaße; so begann die Kartoffel immer mehr das Getreide zu verdrängen, insbesondere noch, da dieses auf dem Sandboden des Dravsko polje nicht zufriedenstellend gedeihen konnte. Anfangs setzten die Talbewohner kleinere Mengen von Kartoffeln in die schmalen Ackerbeete, die durch das eigenartige Pflügen entstanden waren. Sie bauten die Kartoffel in drei kreuzweisen Reihen mit der Hand an, wobei sie sich der Haue bedienten. Da aber beim Kreis-pflügen die Erde besser ausgenützt werden kann und außerdem die Talbewohner immer größere Mengen von Kartoffeln anbauen, verdrängten die breiteren Furchen allmählich die Ackerbeete, in denen man die Kartoffel schmerzlich mit der Hand würde setzen können. Deshalb führten einige fortschrittliche Landwirte, wie z. B. Pečar aus Spodnje Jablane (Unter Jablan), der vorher mehrere Jahre in Obersteiermark verbracht hatte, vor etwa 45 Jahren den Reißer ein, der sodann im Laufe der Jahre seine weitere Entwicklung fand. Die ursprünglichen Holzzähne ersetzten vom Dorfschmied hergestellte kleine eiserne Zinken, die bedeutend tiefere und breitere Furchen in die Erde zu schneiden vermochten. In diese Furchen oder Streifen setzten die weiblichen Mitglieder der Bauernfamilie die Kartoffeln, die in einigen Gebiets-teilen sogleich mit dem Fuß zugedeckt, in anderen aber in die Furchen geworfen und sodann mit der Haue überhäufelt wurden. In neuester Zeit wird diese Arbeit auch mit dem Deckpflug verrichtet, der bei den Talbewohnern »plugec« (Pflüglein) benannt wird. Das vorher beschriebene Gerät kommt in letzterer Zeit mehr und mehr außer Gebrauch, besonders auf dem vorerwähnten Dravsko

polje, wo die Landwirte sich bei ihrer Anbauarbeit immer mehr des Pfluges bedienen, mit dem es möglich ist, die Saatkartoffeln unmittelbar »unter den Pflug« oder auch »unter die Furche« zu setzen, wie diese Art des Anbaues benannt wird.

Eine weitere Verbreitung des Reißers ist zweifellos durch die inzwischen eingetretene Verbesserung des Bodenbaues behindert; hiezu trägt viel auch der anwachsende Anbau von Kartoffeln und Mais bei, bei dem das Behäufeln der Saatfrüchte, beziehungsweise das Setzen der Pflug besorgt. — Weil das Gerät, von dem die Rede ist, ein einfaches Volkserzeugnis ist, das seinen Weg der Entwicklung durchgemacht hat, und nun gleich vielen anderen Ackerbaugeräten im Schwinden begriffen ist, verdient es unsere Aufmerksamkeit, damit es noch beizeiten unter die rezenten Hilfsgeräte für Ackerbau eingereiht wird.